

“Derleme Sözlüğü”nde Kalıplaşmış Kısaltma Gruplarının Şekil ve Anlam Özellikleri

Hülya SAVRAN*

Giriş

Kısaltma grupları, bazen kurallı bazen belirli bir kural olmaksızın kelime gruplarından ve cümlelerden, yıpranma ve kalıplaşma yoluyla ortaya çıkan kelime gruplarıdır. Grupların her iki ögesi de isimden oluşur ve isimler bazen bir kelime grubu olabilir. Grubun asıl ögesi ikinci ögedir ve vurguyu da bu öge taşır. Bu ikinci öge çoğu zaman bir nitelik ismidir.

Kısaltma grupları, önce genelleşerek kalıplaşma sonra da eksiltme yoluyla cümlelerden oluşan kelime gruplarıdır. Yaygın kullanım ve genelleme kalıplaşmayı sağlar. Cümlelerin yüklemi eksiltildiği ama daima bir fiilin varlığı sezildiği için bu gruplara kısaltma grupları adı verilmiştir. (Karaağaç 2009: 147)

Bazı kısaltma grupları tamamen kurallı bir şekilde ortaya çıkar ve kendilerine ait adlarla adlandırılırlar. Bu tür kısaltma grupları genellikle isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil gruplarından kısalır ve bunların bir kısmı kalıplaşır. Çünkü bu tür kısaltma gruplarının arkasında, söylenmemiş veya düşmüş ‘olan, olarak, etmek’ gibi birer çekimsiz fiil vardır. (Aktan 2009: 73)

İsim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil gruplarından kısalarak kurallı bir şekilde ortaya çıkmış olan kısaltma grupları, birinci ögesinin isim hal eki alıp almamasına göre adlar alır.

İsnat grubu: Birinci ögesi herhangi bir hal eki almayan ya da iyelik eki alan kısaltma grubudur: *ayak yalın* (olarak), *gözü yaşlı* (olan). İsnat grubu sıfat-fiil ve zarf-fiil gruplarından kısalır. Cümlede isim, sıfat ve zarf görevinde bulunur.

Genellikle sıfat olarak kullanılan isnat grubunda, bu kısaltma grubuyla nitelendirdiği veya nitelendireceği nesne arasında ilgi sağlanır. Bundan dolayı grubun iyelikli şekli daha çok kullanılır. İsnat grubu birleşik kelime haline gelerek isim olmaya da çok elverişlidir. İyelik eki olmadan kurulanlar daha ziyade zarf olarak kullanılır. (Ergin 2000: 393)

* Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hsavran@balikesir.edu.tr

Yükleme grubu: Birinci ögesi yükleme eki alan kısaltma grubudur: *yüzü aşkın* (olan), *insanı takdir* (etmek). Yükleme grubu isim-fiil ve sıfat-fiil gruplarından kısılır. Cümlede isim ve sıfat görevinde bulunur.

Yükleme grubunun ikinci ögesi genellikle başka dillerden Türkçeye geçmiş kelimelerdir. Yabancı dillerden de geçse, Türkçe de olsa niteleyici konumundaki ikinci ögeden sonra bir yardımcı fiil ihtiyacı belirir. Bu da, grubun kaynağının alıntı isimlere yardımcı fiil getirerek yapılan birleşik fiiller olduğunu gösterir. Yardımcı fiil kullanmadan kurulan yükleme grubu, kalıplaşmış diğer kelime gruplarından ayrı bir yapıya sahiptir. (Karaağaç 2009: 146)

Yönelme grubu: Birinci ögesi yönelme eki alan kısaltma grubudur: *fikrine müracaat* (etmek), *cana yakın* (olan), *evine bağlı* (olarak). Yönelme grubu isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil gruplarından kısılır. Cümlede isim, sıfat ve zarf görevinde bulunur.

Bulunma grubu: Birinci ögesi bulunma eki alan kısaltma grubudur: *işinde usta* (olan), *arada bir* (olarak). Bulunma grubu sıfat-fiil ve zarf-fiil gruplarından kısılır. Cümlede isim, sıfat ve zarf görevinde bulunur.

Ayrılma grubu: Birinci ögesi ayrılma eki alan kısaltma grubudur: *kıldan ince* (olan), *kendisinden emin* (olarak). Ayrılma grubu sıfat-fiil ve zarf-fiil gruplarından kısılır. Cümlede isim, sıfat ve zarf görevinde bulunur.

Vasita grubu: Birinci ögesi vasita eki alan kısaltma grubudur: *seninle dost* (olan), *parayla yüklü* (olarak). Vasita grubu sıfat-fiil ve zarf-fiil gruplarından kısılır. Cümlede isim, sıfat ve zarf görevinde bulunur. Kullanımı daha sınırlıdır.

Eşitlik grubu: Birinci ögesi eşitlik eki alan kısaltma grubudur: *sayıca fazla* (olan), *kendilerince haklı* (olarak). Eşitlik grubu sıfat-fiil ve zarf-fiil gruplarından kısılır. Cümlede isim, sıfat ve zarf görevinde bulunur. Kullanımı daha sınırlıdır.

Birinci ögesi isim hal eki alıp almamalarına göre adlandırılan bu kısaltma gruplarının dışında başka yapıda olanlar da vardır. Bu tür kısaltma gruplarında birinci öge ayrılma hali ikinci öge yönelme hali (*boydan boya*); ikinci öge yönelme hali (*baş başa*); ikinci öge bulunma hali eki taşıyabilir (*silah elde*). Daha alt gruplarda yer alan kısaltma grupları için *kendileri için manalı*, *bana göre güzel*, *anne gibi şefkatli* örnekleri verilebilir. (Karahana 2004: 83-84).

Yapıları gereği kalıplaşmaya çok elverişli olan kısaltma grupları, diğer kelimeler gibi zamanla bir nesnenin ya da bir olgunun adı olabilirler. Türk Dilinin ve Türk düşünce yapısının ipuçlarının anlaşılması açısından bu tür örnekler çok dikkat çekici olabilmektedir. Bu yapıların kullanım durumlarını ve özelliklerini görebilmenin en iyi yolu, kalıplaşmış bu kısaltma gruplarının halk ağzlarındaki örneklerini incelemektir.

İşte bu çalışmada *Derleme Sözlüğü (DS)*'nde geçen bu tür kısaltma grubu örnekleri incelenmiş ve onların şekil ve anlam açısından özellikleri verilmiştir.

“Derleme Sözlüğü”nde Kalıplaşmış Kısaltma Gruplarının Şekil Özellikleri

Şekil yönünden bu yapılar isnat (birinci kelimesi iyelik ekli, birinci kelimesi iyelik eksiz, birinci kelimesi 1. teklik iyelik ekli kuruluşlar), yönelme, bulunma ve ayrılma gruplarından oluşmuşlardır.

İsnat Grubu (Birinci Kelimesi İyelik Ekli)

adıbatmış: Yılan (I 66).

adı belli: I. Adamakıllı iyi. II. Aşikâr, açık, belli. III. Tamamen, başlı başına, temelli. Bari oldu olacak (I 66).

adı bellisiz: Verem (I 66).

adı kötü: Yengeç (I 66).

adıüstü: Adını aldığı aile büyüğü (XII 4406).

ağızları bi: Anlaşmış, sözbirliği etmiş kimseler (XII 4408).

ağzaačık: I. (ağız açık) 1. Boşboğaz, geveze, sır tutmaz. 2. Avanak, şaşkın, aptal. II. 1. Kapaksız duvar dolabı. 2. Dolap. 3. Kapaksız çinko su kabı. III. Hırsız. IV. Kerpeten (I 116-117).

ağız ala: Geçimsiz, aykırı (I 117).

ağız astarlı: Ağız sığağa dayanıklı (I 117).

ağız bağlı: Büyülü (I 117).

ağız bek (ağız pek, ağız berk): Sır vermeyen, ketum (kimse) (I 120).

ağız boş (ağız açık): I. Kerpeten. II. (ağzačık, ağız gevşek, ağız haltak, ağız kalabalık): 1. Boşboğaz, geveze, sır tutmaz. 2. avanak, şaşkın, aptal.: Boşboğaz. (I 117).

ağız boşuna: Faydasız, boş yere, boşu boşuna (I 117).

ağız bozuk (ağzačık): 1. Boşboğaz. 2. Avanak (I 117).

ağız büyük: Yayın balığı (I 117).

ağız cıvık (ağzačık): Boşboğaz (I 117).

ağız dolu (ağız kara, ağız pis, ağız püsür, ağız yelli): I. Kaba konuşan, söven, sövmeyi huy edinmiş. II. Teneke kesmeye yarayan bir çeşit makas (I 117).

ağız esenli: Ağızından dua eksik olmayan, tatlı dilli kimse (I 117).

ağız gara (ağız kara): 1. Ara bozucu, dedikoducu, kovu. 2. (ağzačık): Boşboğaz. 3. Kötü haber vermekten hoşlanan kimse. 4. Kavgacı, dövüşken. 5.

- (ağzı dolu): Kaba konuşan. 6. Yalancı. 7. İftiracı. 8. Bekâr, buluş çağında olup evlenmemiş kimse. 9. Toy, olgunlaşmamış çocuk. 10. Yabancı. 11. Tarikattan olmayan kimse. 12. Softa, mutaassıp (I 118).
- ağzı gırağlı (ağzı yelli): Yüksekten atan, övünen (I 118).
- ağzı güzel (âzı güzel): Kibar, terbiyeli konuşan (I 118).
- ağzığerik: Kilim ve heybelerde kullanılan bir motif (I 118).
- ağzı havalı: Gururlu, kendini beğenmiş (I 118).
- ağzı kapalı: Oruçlu (I 118).
- ağzı kenetli: I. (ağzı kilitli): Alt ve üst dudağı beyazlı at (I 119). (ağzı kinetli, ağzı pek): II. 1. Sır vermeyen. 2. Konuşmayan, suskun (XII 4409).
- ağzı kıllı (ağzıllı, ağzı kara): Toy, olgunlaşmamış çocuk (I 119).
- ağzı liman: Ağzına kadar dolu (II 119).
- ağzı mühürlü: 1. Alt dudağında, kendi renginden başka renkte işaret olan hayvan. 2. Damağında siyah leke bulunan at, kedi, köpek (I 119).
- ağzı unnu: Haklı olduğu halde susan (I 120).
- ağzı yaş: Ağzı salyalı olan ve konuşurken etrafa tükürük sıçratan kimse (II 120).
- ağzı yelli (ağzı dolu): 1. Kaba konuşan, söven. 2. Lafı bitmemiş, söyleyecek sözü olan kimse (I 120).
- ağzı yokarı: I. Pazarlığı yukarıdan tutan, malına çok para isteyen (I 120). II. 1. Abartıcı. 2. Pahacı (XII 4409).
- ağzı yomlu: Ağzı uğurlu, sözü uğurlu (kimse) (II 121).
- ağzı yumlu (ağzı yumuh, ağzı yumulu, ağzı yünlû, ağzı yumuk): 1. Sıkılğan, söz söylemez; Sessiz, sakin, geçimli. 2. (ağzı pek) Sır vermeyen, ketum (II 121).
- ağzı yumuh (yumuk): İçi kıymalı bir çeşit börek (I 121).
- ayağı ağır (ayağı ağırlı): Gebe (I 398).
- ayağı bozuk (ayağı dışarı, ayağı garıncalı, aya dışarı): Bozuk ahlâklı, fahişe (I 398).
- ayağı dışarı: Bir yerde durmasını bilmeyen (XII 4431).
- ayağı gaymış: Kötü yolda kadın (XII 4431).
- ayağı pek (ayağı yeğni): Atik, çevik (I 398).
- âzı bâlı: 1. Oruç tutan kimse. 2. Suskun, konuşmayan (XII 4436).
- âzı boş (âzı cıvık, âzı gevşek): 1. Sır tutamayan. 2. Kaba konuşan, ağzı bozuk (XII 4436).
- âzı dolu: Söz söylemek için uygun zaman ve durum kollayan, kavgaya hazır (XII 4436).

- âzı galabalık: Yüksek eder isteyen, pahacı (XII 4436).
- âzı pis: Sövgü ile konuşan, ağzı bozuk (XII 4437).
- âzı sarı: 1. Deneyimsiz, toy, çocuk yaşta. 2. Küçük, yavru kuş (XII 4437).
- bağrıacık: Çocukluktan kurtulamayan (II 484).
- bağrı badaşık (bağrı bağdaşık, bağrı bitişik): Kalben bağlı, aynı düşüncede olan, arkadaş canlısı, göbeği bir kesik (II 484).
- bağrıbütün: I. 1. Top çekirdekli bir çeşit kavun. 2. Top çekirdekli bir çeşit kabak, balkabağı (II 484-485). II. (bağrıkatı): 1. Merhametsiz (kimse). 2. Acıya, kedere dayanıklı geniş yürekli (kims). 3. Sağlam yapılı (kimse) (II 485). (bağrı bütün): Acıya dayanabilen kimse (XII 4440).
- bağrı geçik: I. Karnı içine çekik insan veya hayvan (II 485). II. 1. Ağlamaklı. 2. Öksüz, kimsesiz, garip (XII 4440).
- bağrı taşlı (bârı daşlı): Çok dert çekmiş (II 485).
- bağrı yanık: Bağrı yanık (II 485).
- bağrıyarık: Karnıyarık (yemek) (II 485).
- bağrıyirtik: Cömert (II 485).
- bağrı yufka (bağrı yoha, bağrı yoka, bağrı yuha, barnıyuka): Yufka yürekli, merhametli (II 485).
- baldırı beyaz (baldırı çıplak): Pırsas (II 502).
- baldırı çıplak: I. Yoksul, hali vakti iyi olmayan. II. Pırsas. III. Açık saçık, çıplak, çırılçıplak (II 502). Kendini bilmez, yoksul (XII 4442).
- baldırı kız: Semizotu (II 502).
- baldırı kızıl: Yaz kış yaprakları bulunan, boyu 30 cm. olan bir bitki (II 502).
- barğigün: Çocuğum, yavrum (XII 4444).
- bârı yuka: Acıya dayanamayan, çabuk ağlayan (XII 4444).
- basırâtı bâlı: 1. Evlenmemiş. 2. Şanssız, kötü yazgılı (XII 4445).
- başıağır: Ağır başlı (II 558).
- başı bağlı: I. Yaslı, kederli. II. Orman ağaçlarının kesildikten sonra kuruyan kök kısmı. III. Tütün yapraklarının ellere göre toplananları üst üste konular saplarından bağlanarak meydana getirilen demeti (II 558).
- başballı: 1. Kesilen çamın toprakta kalan kökü. 2. Çıra (II 558).
- başı baydak/boydak: Tek başına, yalnız başına, kendi kendine (II 558).
- başiboş: I. 1. Dul kadın. 2. Bekâr erkek (II 558), II. Başiboş, işsiz güçsüz (II 561). III. Evlenmemiş (XII 4447).
- başibozuk: I. Dul kadın veya erkek. II. Kaçak içilen tütün. III. Kötü (kimse), dirliksiz, serseri, külhanbeyi (II 558), IV. 1. Kötü giyimli. 2. Özel giysili olmayan, sivil (XII 4447).

başiböyük: I. Mihnetli, dertli (kimse) (II 559). II. Onurlu (XII 4447).
başibütün: I. Hali vakti yerinde. II. Evli kadın. III. Kırmızı pancar (II 559).
başıdar: Sinirli (kimse) (II 559).
başideğmiş: Olgun (kimse) (II 559).
başdışarı: I. Evli olup da orospuluk yapan kadın. II. Eviyle meşgul olmayan (kimse) (II 559).
başı gabak: Örtüsüz, şapkasız, açık başlı (XII 4447).
başı gara (başıkara): Kötü yazılı, mutsuz (XII 4447).
başıkabak: Küçük çocuk (II 559).
başı kakışlı: Hakkında ileri geri söz söyleyen (kimse) (II 559).
başikel: 1. Suçlu. 2. Başkalarının minneti altında olan kimse (II 559).
başı yirde: Utangaç, sıkılgan (II 561).
başı yumuşak (başı yumşak): Uysal, geçimli (XII 4448).
beli bâlı: 1. Evli, nişanlı. 2. Bir işe girmiş, bağlanmış kimse (XII 4452).
beli bağı: I. 1. Kerkenez. 2. Atmaca. 3. Kartal yavrusu. II. Altı üstü dar olup, ortası geniş, şişkin olan kap, tas (II 617).
beli beciren: Belalı, sırnaşık (kimse) (II 617).
beli düşük: Beli aşağıya doğru sarkık hayvan (II 617).
beligerme: Atın böğründeki damarın şişmesiyle meydana çıkan bir hastalık (II 617).
beli gevşek: 1. Yatağına işeyen. 2. Menisi çabuk gelen (XII 4453).
beli galî: Anlayışı az, akılsız (XII 4452).
belikara: Koyun ve keçide görülen, hayvanın yemeden içmeden kesilmesine sebep olan bir hastalık (II 618).
belipek: 1. Kendine güveni olan, metin. 2. Cinsi arzularına kendini kaptırma-
yan (II 620).
beliyarma (belyarma): 1. Hayvanın bel kemiğini çökerten bir çeşit hastalık.
2. Hayvanın sıcak havada tutulduğu bir çeşit hastalık (II 620).
benzi bezik (beñzi boz): I. Yüzü solgun. (II 630).
benzi boz: II. Bir çeşit çocuk oyunu. III. Bir cins at (II 630).
beynidelik: Akılsız aptal (II 648).
boğazı kara: I. Boğazı koyu renkli bir çeşit tarla faresi. II. Uğursuz (II 727).
boğazı kısa: Sır tutmayan, düşündüğünü saklayamayan (II 727).
boyu buruk: I. Yetimlikten dolayı üzgün. II. İnsan pisliği. III. (boyu bükük): Dalında olmuş, sapı bükülmüş incir. IV. Menekşe (II 746).
boyu bükük (boyu buruk): Dalında olmuş, sapı bükülmüş incir. (II 746).

boyu eğri: Birine karşı minnet duyan (II 746).
boynuuzak: Gurbet (II 746).
boyu uzun: Karnı dar, boynu uzunca yoğurt çömleği (II 746).
boyu yoğun: Şişman, boynu kalın (II 747).
boyu güzel: Görümce (II 747).
böğrükara: Börölce (II 765).
böğrükerme: Hayvanın böğründeki bir çeşit sancı (II 765).
burnu kızıl: I. 1. Bir çeşit erik. 2. Kızılçık. II. Kara tüylü, kırmızı gagalı, kar-
gaya benzeyen bir kuş (II 801).
canı çıkık: İvecen, tez canlı (XII 4469).
civciviğara: Baştankara denilen, güzel öten bir cins kuş (III 988).
dabanı düz: Düz taban, uğursuz. (IV 1314).
dalağı dışarı: 1. (dalağı dışında): Temiz yürekli. 2. Cömert (IV 1335).
dalı kara: Omzunda kara tüyleri olan beyaz güvercin (IV 1344).
damarı bozuk: Soysuz, cibilliyetsiz (IV 1350).
damarı kırık: Utanmaz, arlanmaz, namussuz kadın, orospu (IV 1350).
dımısı batmış (dımısı batık, dımısı düşük, dımısı kaçık): Ilık su (IV 1460).
dibidüz (dibi duz): I. Büsbütün, tamamıyla. II. Uluorta, ilerisini gerisini dü-
şünmeden (sövme) (IV 1479).
dibi gazığı: Sağlam (XII 4485).
dibikara: Kalın kabuklu, ufak ve sık taneli bir çeşit üzüm (IV 1479).
dibi kıllı: Domates (IV 1479).
dibitatlı: Ekşilice denilen bitkinin kökü (IV 1480).
dili çalık: Yabancı şiveli, başka şekilde konuşan (kimse) (IV 1494).
diliçikık: Aslanağzı çiçeği (IV 1494).
dili datlı: Hoşsohbet (IV 1494).
dili güllü: Yüze karşı iyi konuşan fakat arkadan kötü olan kimse, ikiyüzlü
(IV 1494).
dili kırkma: Sığır cinsinden olan hayvanların soğuktan dilleri üzerinde çıkan
siyah kabarcıklar (IV 1494).
dişi gannında (dişi karnında): İçinden pazarlıklı, düşmanlığını gizleyen, kini-
ni belli etmeyen (IV 1524).
dişi sakızlı: Bir sözü ya da konuyu gereksiz yere uzatan (IV 1524).
döşüdoğru: Doğruluktan ayrılmayan (kimse) (IV 1591).
dumanı doğru: Namuslu (kimse) (IV 1602).
eleği başında: Çingene kadınlarına benzeyen arsız kadın (V 1709).

- eli arçun: Eli her işe yatkın olmayan (V 1714).
- eli ayağı kısa: Kadın (V 1714).
- eli bayır: Bir çeşit buğday (V 1715).
- eli belinde: I. (eli böğründe): Bir çeşit kilim motifi. II. Ahşap evlerde direk üzerindeki ağaçların kaymasını önlemek için sonradan konulan parça (V 1713).
- eli beratlı: 1. Halkın kötü gördüğü ve suç saydığı işlerde çok becerikli (insan). 2. Ahlâk bakımından düşük kadın (V 1715).
- eli bol: 1. Cömert, eli açık. 2. Paralı (V 1715).
- eli boş: İşe yaramaz, kötü (V 1715).
- eli böğründe: I. Eğrilmiş duvarların altından uzatılan ağaç destek. II. Kimse-siz, yalnız kalan, boynu bükük insan. III. (eli belinde): Bir çeşit kilim motifi (V 1715).
- eli büyük: I. Ayı. II. Yardım sever. III. (eli çakır): Hırsız (V 1715).
- eli çakır (eli çabuk, eli çakal, eli çalık, eli çag, eli eğri, eli sakar, eli uz): Hırsız (V 1716).
- eli çorlu: Hiçbir işe yaramayan (kimse) (V 1716).
- eli deli: Tutumsuz, savurgan (V 1716).
- eli deneli (eli garıncalı, eli karıncalı): Kaş ile göz arasında bir yerden bir şey çılmayı huy edinen (kimse) (V 1716).
- eli eğimli (eli eğintili, eli kırık): Elinden iş gelen, yetenekli, usta (V 1716).
- eli gümeç: Kendi kendine yetişen, yemeği yapılan bir çeşit ot, ebeğümeci (V 1652).
- eli kefinli: Öndeki ayaklarından biri beyaz olan at (V 1717).
- eli kesik: Kuru bağ çubuklarının 15-20 cm. uzunluğunda olanlarına denir (V 1717).
- elikoyunda: 1. Utangaç, sıkılgan (insan). 2. Düşünceli (insan) (V 1717).
- eli ölçüm (eli ölçüm): Elinden her iş gelen (V 1718).
- eli pek: Eli ağır, parasına sıkı (V 1718).
- eli sahanlı: 1. Tutumsuz. 2. Beceriksiz (XII 4493).
- eli sebepli: Eli uğurlu, tuttuğu, giriştiği işten iyi sonuç alınan (kimse) (V 1718).
- eliselek: I. Cömert. II. Beceriksiz, bir işi tam başaramayan (V 1718).
- eli sidikli: Uğursuz (kimse) (V 1718).
- eli sinan: Yalancı, hilekâr (V 1718).
- eli var: 1. Haberi var. 2. Rolü var (V 1718).

- eli yordam: Gece karanlıkta görmeden, eli ile araştırma (V 1719).
- eli yordamlı: Becerikli, elinden iş gelir (V 1719).
- eli yüreği başında: Korku içinde (V 1719).
- eli yüreğinde: Kaygılı (V 1719).
- eli yüzü yalamaç: Üzeri pulsuz olan bir çeşit kertenkele (V 1719).
- eteği uzun: Zengin (V 1796).
- gotügara: Kötü ahlâklı kadın, fahişe (VI 2108).
- gotüsarı: Kuyruğu ve kuyruk altı sarı, serçe büyüklüğünde bir kuş (VI 2108).
- gönlükara: Kötümser, karamsar (kimse) (VI 2155).
- gönü alçak: Alçak gönüllü, kurumsuz (VI 2155).
- götükızıl: Tembel, iş görmez (kimse) (VI 2165).
- götügömbe (götügömme): Baharda kuzuları barındırmak için yapılan üstü kapalı alçak yer (VI 2165).
- götü sıkı: Herhangi bir zorlama karşısında dayanıklı olma hali (VI 2166).
- gözü akık: Şaşı (kimse) (VI 2184).
- gözü biççe: Kertenkeleye benzeyen bir çeşit hayvan (VI 2184).
- gözüboz: Enayi, serseri (VI 2184).
- gözü bozluk: Hep kendini düşünen, açık göz (kimse) (VI 2184).
- gözü yassı: Miskin (kimse) (VI 2184).
- günübirlik: Bir gün için (VI 2231).
- içi boş: Kunduracı kerpeteni (VII 2505).
- içi gızıl: Bir çeşit mantar (VII 2505).
- içi yağlı: Saç üzerinde pişirilip yağlanarak yenen yufka (VII 2506).
- imanı sarı: Serçe büyüklüğünde, göğsü sarı ve turuncu renkte bir çeşit kuş (VII 2534).
- kabuğu kalın: 1. Çam ağacı. 2. Bir cins kış armudu (VIII 2584).
- karnıdar (karnalmaz): Kıskaç, çekemeyen (VIII 2666).
- karnı geniş: Hoş görüsü olan (VIII 2666).
- karnı kada: İlenç, beddua (VIII 2666).
- karnı kara: Kötü kalpli (VIII 2666); (karnıkara): Kötü yürekli, kinci (XII 4536).
- karnıkara: I. (karnıyarık): Börülce. II. İlenç (VIII 2666).
- karnı yarık: I. Toprak taşımaya yarayan, bir yanı açık bırakılarak ağzı dikilen çuval. II. (karnıkara): Börülce. III. Yelkeni direğe çeken makara (VIII 2667).
- kaşıegri: Gücenik, küskün (VIII 2679).
- kellesi büyük: Memur (VIII 2734).

kılıkesik: Bir yaşında erkek keçi (VIII 2798).
 kulağı kesik: 1. Karışık işlere girip çıkmış olan. 2. İşini bilen, politikacı (VIII 2993).
 kulağı tozlu: Çiftçi, işçi (VIII 2993).
 kulağı yağlıklı: Kılçıksız bir çeşit buğday (VIII 2993).
 kuyruğu eğri: Bir çeşit at (VIII 3020).
 kuyruğuölü (kuyruğölü): Akrep (VIII 3020).
 kuyruğuörü (kuyruğörü): Akrep (VIII 3020).
 menisi bozuk (meni bozuk): Soysuz, kötü yaradılışlı (IX 3164).
 omzu düşük: 1. Uyuşuk, sersem. 2. Giyinişi düzgün olmayan. (IX 3280).
 omzu sopalı: Düşünmeden konuşan (IX 3280).
 osuruğu cinli: Bağırıp çağırarak hak aramayı alışkanlık durumuna getiren (IX 3291).
 özü baydı: Gözü pek, katı yürekli (IX 3373).
 özü bozuk: Kötü yaradılışlı (kimse) (IX 3373).
 özü doğru: Güvenilir, iyi yaradılışlı (kimse) (IX 3373).
 özü kara: Sütü bozuk, kötü soydan gelen (kimse) (IX 3373); (özü bozuk): Kötü yürekli (XII 4631).
 özü yufka (özü yuha): Acıma duygusu çok olan, yumuşak yürekli (IX 3374).
 özü kele: Kertenkele (XII 4631).
 özü kuru: Kırılmadan kurumuş tütün yaprağı (XII 4631).
 saçikesik: Kız ve kadınlar (için kullanılır) (X 3509).
 sanısı kalın: Anlayışsız, kalın kafalı (X 3537).
 sapı silik: Aklına geleni düşünmeden yapan (XII 4670).
 sarıgıburma: Bir çeşit yufka tatlısı (X 3545).
 sekirdeniyarma: Bir çeşit sığır hastalığı (X 3570).
 sırtıkara: 1. Bir kilo ağırlığında lüfer. 2. Kertenkele. 3. Bukalemun (X 3619).
 sırtıyarma: Sığırlard görülen bir hastalık, şarbon hastalığı (X 3619).
 suratı bozuk: Huysuz, kötü huylu (X 3698).
 suyu samık: Suyu kesik (değirmen içi) (X 3704).
 südü bozuk (südü cimbıldak): Soysuz (X 3705).
 südü sümüğü temiz: Soyu sopu temiz (X 3705).
 süksünü düşük (süksünü eğri): 1. Sürekli öne eğik duran, başını eğik tutan. 2. Somurtkan, suratı asık (X 3707).
 süksünü eğri: Uyuşuk (X 3707).
 sümsemi eğri: Yere bakan (X 3712).

şansı yörük: Şanslı, şans yardımcı eden (XII 4719).
 taşı elinde: Tez ve yerinde yanıt veren hazırcevap (XII 4741).
 tersibozuk: Sürgün, ishal (XII 4755).
 tetiri azgın: Soysuz, kötü insan (XII 4755).
 tetiri bozuk: 1. Sevimsiz (kimse). 2. Açık sarı saçlı, mavi gözlü, al yüzlü (kimse) (X 3900).
 tetiri kırık: Gözü kör (X 3911).
 turnağı dibinde: Peşin olarak (X 3923).
 turnağı karıncalı: Belalı (X 3923).
 urbası tirakkoş: Giysisi sık, alımlı (XI 4040).
 üzeriyüklü: Gebe (XI 4085).
 üzü yola (üzü yumuşak): Söz dinler, uysal (kimse) (XII 4800).
 yalım alçak: Alçak gönüllü (XI 4145).
 yalım aşşığı: Onursuz, aşağılık, değersiz (XI 4145).
 yanığara (yanıkara): 1. Sığırdatta görülen bir hastalık. 2. Akciğer zarı yanığı. 3. Bir ekin hastalığı. 4. Ağaç gövdesinde kabuk kararma hastalığı. 5. Bir çeşit kötü çiban. 6. Lekeli humma. 7. Sürengen bel romatizması (XI 4167-4168). I. At ve sığırlarda görülen bir çeşit hastalık. II. Güneş vurmuş kavun, karpuz (XII 4813).
 yanıkara: I. Beceriksiz. II. 1. Suçlu. 2. Huysuz (hayvan için). III. Bir ilenç. IV. Yıldırım. V. 1. Börölce. 2. Fasülye. VI. Lekelenmiş kişi (XI 4168).
 yanı kırık: Geveze (XII 4813).
 yanıyengeç/yingeç: Yengeç (XI 4169).
 yanıyivli: İstavrit (XI 4169).
 yanı yönü bellisiz: Kallesiz, güvenilmez (XI 4169).
 yerisırma: Ayak altında oluşan bir kabarcık (XI 4251).
 yıldızı dik (yıldızı düşük, yıldızı sönük): Kötü alınyazısı (XI 4268). Kötü yazgılı (XII 4821).
 yıldızı dişi: I. (yıldızı hoş): Sevimli, cana yakın. II. İyi alınyazısı (XI 4268).
 yıldızı erkek: Sevimsiz (XI 4268).
 yıldızı yeğni: I. Korkak, ürkek. II. Hoppa (XI 4268).
 yönü öte: Sakınılan, çekinilen şey, kişi için benden uzak olsun anlamında kullanılan bir deyim (XI 4308).
 yüreği dağlı: Çok dert görmüş, acı çekmiş (XI 4332).
 yüreği yanık: Felakete uğramış (XI 4332).

yüreği yuka: Başkasının acısına, üzüntüsüne dayanamayan, acımalı (XI 4332).

yüreği ziz: Acımalı, yufka yürekli (XI 4332).

yüzügüzel: Bir çeşit çörek (XII 4827).

yüzü kara: I. Utançlı. II. Yalancı (XI 4338).

yüzü yirde: Alçak gönüllü, uysal, utangaç, iyi huylu (XI 4339).

zararı yok: Oldukça iyi (XI 4348).

zembiligozgoz: I. Ceviz. II. Sepet (XI 4359). III. (zembilligözgöz): Simit, kandil simidi, çöreği (XI 4360).

zili kırık: Akıllı kıt, dengesiz (argo) (XI 4387).

ziyanı yok: Oldukça iyi (XI 4391).

İsnat Grubu (Birinci Kelimesi İyelik Eksiz)

aşıgara: İri, yuvarlak, kara üzüm (XI 4364).

baba tutmaz: Dayanıklı, sağlam, kuvvetli kimse (II 451).

baldır bayrak (baldır bacak): 1. Açık saçık ezen, yarı çıplak. 2. Kendini bilmez, yoksul (XII 4442).

baldır paça: Açık, çıplak, yarı giyiniklik (XII 4442).

başaçık: I. Açık saçık. II. Eşsiz, benzersiz, iyi (II 550).

başaşâ: Baş aşağı, tepetaklak (II 553).

baş aşağı (başığı): İniş aşağı (II 553).

başayak (başı baydak): Tek başına, yalnız başına, kendi kendine (II 558).

başeski: 1. En eski, en kıdemli. 2. Kış günleri evlerde yapılan erkek toplantılarında toplantıyı idare eden başkan (II 557).

başşığı: Bükülü ipten yapılmış yular (II 565).

başyukarı (başyokarı, başyuharı): 1. Yokuş yukarı. 2. Maden ocaklarında yukarı doğru açılan baca, galeri (II 567-568).

bayır aşağı: İniş aşağı (II 580).

dışarı ayaklı: Ahlâkı bozuk, kötü kadın (IV 1473).

göz yumuk (göz yumusu): Körebe oyunu (VI 2184).

kendigelme: Ekmeden, kendi kendine, doğal olarak biten (XII 4544).

surat düşkünü: Çirkin (X 3698).

üveyikkır: Üveyik kuşu rengine at (XI 4082).

yamacıkkırık: Topal, aksak (XI 4154).

yanavkuru: Dikine değil, yanlamasına, dağ eteğini izleyerek (yürüyüş için) (XI 4161).

yatak delisi: Cinsel ilişkiye düşkün (XI 4199).

yeryanığı: Sazların gizlice yandığı, hayvanlar için tehlikeli çukur yerler (XI 4254).

zeytungara: Koyu zeytin rengi (XI 4364).

İsnat Grubu (Birinci Kelimesi Teklik 1. Kişi İyelik Ekli)

anamgarı: Çok bilmiş (kız çocuğu) (XII 4418).

ayağım yağlı: Tek ayak üstünde oynanan bir çocuk oyunu (I 398).

Yönelme Grubu

(ağzı) kulağına yakın: Uyanık, akıllı başında, anlayışlı (kimse) (I 119).

ağzına başa, ağzına başaşı: Başına buyruk (I 119).

başına baydak (başına piyade): Kendi bildiğinden şaşmayan, başına buyruk (II 559). (başına boydak): 1. Davranışlarında özgür (kimse). 2. Tek başına, yalnız (XII 4447).

başına baş: Başıboş, hür (II 559).

boğazına gavi: Boğazına düşkün (II 727).

eli ağzına uygun: Hali vakti yerinde, geçim darlığı çekmeyen (V 1714).

eteğine cıgız (eteğine pis): Fazla cinsi arzu duyan, tatmin olmayan insan (V 1796).

eteğine eğri: Kötü kadın (V 1796).

güneaşık: Ayçiçeği (VII 2227).

teketek: Kalın çam odunu, kütük (X 3864).

üstünebarmacık: Bir çeşit yün dokuma örneği (XII 4797).

üzegelen: Seçkin (XI 4084).

yere bahan (yere bakan): I. Sinsi, iki yüzlü. II. Küpe çiçeği (XI 4250).

yere batan (yeregeçen, yerekaçan): Havuç (XI 4250).

yere yapalak: Kısa boylu (kimse) (XI 4251).

yüze çıkan: İyi, seçkin (XI 4335).

yüze gelen: Seçkin (XI 4336).

yüzüne güller, yüzünüze güller, yüzünüze gülsuyu: İğrenç bir şeyden söz etmek gerekince, söze başlarken kullanılan özür deyimi (XI 4339).

Bulunma Grubu

başta böyük: Zekâ, akıl ve tedbir bakımından üstün kimse (II 565). (başda böyük): Bilgi, akıl ve görgüde üstün kimse (XI 4446).

günde bahar: Bir cins sarmaşık (VI 2225).

yolda görükmek: Kısacık boylu (XII 4290).

Ayrılma Grubu

allaktan babıçlı: Yalın ayak (I 224).

anadan cavlak: 1. Doğuştan kel olan kimse. 2. Doğuştan deli olan kimse (I 247).

anadan hüren: Anadan doğma, çırılçıplak (XII 4417).

anadan ırfan (anadan rahvan): 1. Doğuştan rahvan olan tay, kısarak, beygir.

2. Annesine kötü huy bakımından benzeyen kız veya kadın (I 247).

anadan yağı: Çok susamış, kavrulmuş (XII 4418).

babadan galih (kalık): Babadan kalma, miras (II 450).

başdanayak: İtaatsiz, söz dinlemez (kimse) (II 566).

başdanbaş: Yüksek (II 556).

başdan çıkgın: 1. Yoldan çıkmış, kötü yolda (kadın). 2. Ters (kimse) (XII 4446).

başdan gara: Başından bozuk (II 556).

başdan sâma: Özensiz, gelişigüzel (XII 4446).

baştanbaş: En iyi, ekstra (II 566).

baştançikkın: Orospu (II 566).

baştankara: I. (baştankaraya, baştansâma): Gelişigüzel, baştan savma, ulu orta, körü körüne. II. Koma halinde hasta. III. Kara turp (II 566). **(baştan-kara (kuş))**: Uzun kuyruklu, sarı tüylü serçeye benzer bir kuş, baştankara (II 566).

bizden yeğinner (bizden yinliler): Cin, peri (II 713).

boktan terazi (boktan kinet, boktan künet): Derme çatma, bozuk düzen (II 733).

damdan çıkma: Bir yaşındaki erkek ya da dişi dana (IV 1351).

elden ayrık: Kimseye benzemeyen (V 1708).

elinden dirlikli: Kıt kanaat geçinen (V 1718).

götten bacak: Kalçası büyük ve düşük (kimse) (VI 2165).

götten dolma: Arkadan dolan, kırma tüfek (VI 2165).

yerden yapma (yerden yığma): Şişman (XI 4250).

yirden yapalak (yerden/yirden yığma): Bodur, şişman (XI 4279).

“Derleme Sözlüğü”nde Kalıplaşmış Kısaltma Gruplarının Anlam Özellikleri

Bu yapılar halkın, özellikle insanların durumlarıyla ilgili oluşturduğu yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir bakıma bu yapılarla insanların psikolojik ya da fiziksel özellikleri anlatılarak durum tespiti yapılmıştır. İnsanlar dışında hayvan, bitki, nesne adları ve bu öğelerle ilgili çeşitli özellikler ya da olguların ifadesinde bu yapılardan yararlanılmıştır.

İnsan Durumları İçin

İnsat Grubu (Birinci Kelimesi İyelik Ekli): adıüstü, ağızları bi, ağzaaçık (ağız açık), ağız ala, ağız astarlı, ağız bağlı, ağız bek (ağız pek, ağız berk), ağız boş (ağız açık, ağız gevşek, ağız haltak, ağız kalabalık), ağız bozuk (ağzaçık), ağız cıvık (ağzaçık), ağız dolu (ağız kara, ağız pis, ağız püsür, ağız yelli), ağız esenli, ağız gara (ağız kara), ağız gırağlı (ağız yelli), ağız güzel (âzı gözel), ağız havalı, ağız kapalı, ağız kenetli (ağız kinetli, ağız kilitli, ağız pek), ağız kıllı (ağızıllı, ağız kara), ağız unnu, ağız yaş, ağız yelli (ağız dolu), ağız yokarı, ağız yomlu, ağız yumlu (ağız yumuh, ağız yumulu, ağız yünlü, ağız yumuk), ayağı ağır (ayağı ağırlı), ayağı bozuk (ayağı dışarı, ayağı garıncalı, aya dışarı), ayağı dışarı, ayağı gaymış, ayağı pek (ayağı yeğni), âzı bâlı, âzı boş (âzı cıvık, âzı gevşek), âzı dolu, âzı kalabalık, âzı pis, âzı sarı, bağrıaçık, bağrı badaşık (bağrı bağdaşık, bağrı bitişik), bağrıbütün, bağrı geçik, bağrı taşlı (bâri daşlı), bağrı yarıh, bağrıyurtık, bağrı yufka (bağrı yoha, bağrı yoka, bağrı yuha, barnıyuka), baldırı çıplak, barğigün, bârı yuka, basıratı bâlı, başıağır, başı bağlı, başı baydak/boydak, başıboş, başıbozuk, başıbüyük, başıbütün, başıdar, başıdeğmiş, başıdışarı, başı gabak, başı gara (başıkara), başıkabak, başı kakışlı, başikel, başı yirde, başı yumuşak (başı yumşak), belı bâlı, belı beciren, belı gevşek, belı galıñ, belıpek, benzi bezik (beñzi boz), beynidelik, boğazı kara, boğazı kısa, boynu buruk, boynu eğri, boynu yoğun, boyu güzel, canı çıkık, dabanı düz, dalağı dışarı (dalağı dışında), damarı bozuk, damarı kırık, dili çalık, dili datlı, dili güllü, dişi gannında (dişi karnında), dişi sakızlı, döşüdoğru, dumanı doğru, eleği başında, eli arçun, eli ayağı kısa, eli beratlı, eli bol, eli boş, eli böğründe, eli büyük, eli çakır (eli çabuk, eli çakal, eli çalık, eli çag, eli eğri, eli sakar, eli uz), eli çorlu, eli deli, eli deneli (eli garıncalı, eli karıncalı), eli eğimli (eli eğintili, eli kırık), elikoynunda, eli ölçüm (eli ölçüm), eli pek, eli sahanlı, eli sebepli, eliselek, eli sidikli, eli sinan, eli var, eli yordamlı, eli yüreği başında, eli yüreğinde, eteği uzun, gotügara, gönlükara, gönü alçak, götükızıl, götü sıkı, gözü akık, gözüboz, gözü bozluk, gözü yassı, karnıdar (karnalmaz), karnı geniş, karnıkara, kaşıeğri, kellesi büyük, kulağı kesik, kulağı tozlu, menisi bozuk (meni bozuk), omzu düşük, omzu sopalı, osuruğu cinli, özü baydı, özü bozuk, özü doğru, özü kara, özü yufka (özü yuha), saçikesik, sanısı kalın, sapı silik, suratı bozuk, südü bozuk (südü cimbıldak), südü sümügü temiz, süksünü düşük (süksünü eğri), süksünü eğri, süsmesi eğri, şansı yörük, taşı elinde, tetiri azgın, tetiri bozuk, tetiri kırık, tırnağı karıncalı, urbası tirakkoş, üzeriyüklü, üzü yola (üzü yumuşah), yalımı alçak, yalımı aşağı, yanıkara, yanı kırık, yanı yönü bellisiz, yıldızı dik (yıldızı düşük, yıldızı sönük), yıldızı dişi (yıldızı hoş), yıldızı erkek, yıldızı yeğni, yüreği dağlı, yüreği yanık, yüreği yuka, yüreği ziz, yüzü kara, yüzü yirde, zili kırık.

İsnat Grubu (Birinci Kelimesi İyelik Eksiz): baba tutmaz, baldır bayrak (baldır bacak), baldır paça, başaçık, başayak (başı baydak), başeski, dışarı ayaklı, surat düşkünü, yamacıkkırık, yatak delisi.

İsnat Grubu (Birinci Kelimesi Teklik 1. Kişi İyelik Ekli): anamgarı.

Yönelme Grubu: ağzı kulağına yakın, ağzına başa, ağzına başaň, başına baydak (başına piyade, başına boydak), başına baş, boğazına gavi, eli ağzına uygun, eteğine cıgız (eteğine pis), eteğine eğri, üzegelen, yere bahan (yere bakan), yere yapalak, yüze çıkan, yüze gelen.

Bulunma Grubu: başta büyük (başda büyük), yolda görükmez.

Ayrılma Grubu: allahtan babıçlı, anadan cavlak, anadan hüren, anadan ırafan (anadan rahvan), anadan yañın, başdanayak, başdan çıkgın, başdan gara, baştançıkın, baştan kara, elden ayrıksı, elinden dirlikli, götten bacak, yerden yapma (yerden yığma), yirden yapalak (yerden/yirden yığma).

Hayvan İçin

İsnat Grubu (Birinci Kelimesi İyelik Ekli): adıbatmış, adı kötü, ağzı büyük, beli bağlı, burnu kızıl, civciviğara, eli büyük, eli yüzü yalamaç, gotüsarı, gözü biççe, imanı sarı, kuyruğuölü (kuyruğölü), kuyruğuörü (kuyruğörü), özü keke, sırtıkara, yanıyengeç/yingeç, yanıyivli, ; (Hayvan özelliği) ağzı kenetli (ağzı kilitli), ağzı mühürlü, âzı sarı, bağı geçik, beli düşük, benzi boz, boğazı kara, dalı kara, eli kefinli, kılıkesik, kuyruğu eğri.

İsnat Grubu (Birinci Kelimesi İyelik Eksiz): (Hayvan özelliği) üveyikkır.

İsnat Grubu (Birinci Kelimesi Teklik 1. Kişi İyelik Ekli): -

Yönelme Grubu: -

Bulunma Grubu: -

Ayrılma Grubu: baştankara ; (Hayvan özelliği) anadan ırafan (anadan rahvan), damdan çıkma.

Bitki İçin

İsnat Grubu (Birinci Kelimesi İyelik Ekli): bağırbütün, baldırı beyaz (baldırı çıplak), baldırı çıplak, baldırı kız, baldırı kızıl, başibütün, boynu buruk, boynu bükük, böğrükara, burnu kızıl, dibikara, dibi kıllı, dibitath, diliçıkık, eli bayır, eli gümeç, içi gızıl, kabuğu kalın, karnıkara (karnıyarık), karnıyarık (karnıkara), kulağı yağlıklı, yanıkara, zembiligozgoz ; (Bitki özelliği) yanığara (yanıkara).

İsnat Grubu (Birinci Kelimesi İyelik Eksiz): aşığara, ; (Bitki özelliği) kendigelme.

İsnat Grubu (Birinci Kelimesi Teklik 1. Kişi İyelik Ekli): -

Yönelme Grubu: güneşık, yere bahan (yere bakan), yere batan (yeregeçen, yerekaçan).

Bulunma Grubu: günde bahar.

Ayrılma Grubu: baştankara.

Nesne İçin

İsnat Grubu (Birinci Kelimesi İyelik Ekli): (Hastalık) adı bellisiz, beli germe, belikara, beliyarma (belyarma), böğrükerme, dili kırkma, sekirdeniyarma, sırtıyarma, tersi bozuk, yanığara (yanıkara), yeri sırma ; (Yemek) ağzı yumuh (yumuk), bağıryanık, içi yağlı, sarığıburma, yüzügüzel, zembiligozgoz (zembiligozgöz); (Eşya) ağzaaçık, ağzı boş (ağzı açık), ağzı dolu, başı bağlı, başıballı, başıbozuk, beli bağlı, boynu uzun, eli belinde (eli böğründe), eli böğründe (eli belinde), eli kesik, götügömbe (götügömme), içi boş, karnı yarık, özü kuru, suyu samık, zembiligozgoz ; (Motif) ağzığerik, eli belinde (eli böğründe), eli böğründe.

İsnat Grubu (Birinci Kelimesi İyelik Eksiz): (Eşya) başağı; (Renk) zeytungara.

İsnat Grubu (Birinci Kelimesi Teklik 1. Kişi İyelik Ekli): -

Yönelme Grubu: (Eşya) teketek; (Motif) üstünebarmacık.

Bulunma Grubu: -

Ayrılma Grubu: (Eşya) götten dolma.

Olgu İçin

İsnat Grubu (Birinci Kelimesi İyelik Ekli): adı belli, ağzı boşuna, ağzı li-man, benzi boz, boynuuuzak, dımısı batmış (dımısı batık, dımısı düşük, dımısı gaçık), dibidüz (dibi duz), dibi gaziğı, eli yordam, günübirlık, karnı kada, karnıkara, tırnağı dibinde, yanıkara, yönü öte, zararı yok, ziyarı yok.

İsnat Grubu (Birinci Kelimesi İyelik Eksiz): başaşâ, baş aşığı (başığı), başyukarı (başyokarı, başyuharı), bayır aşığı, göz yumuk (göz yumusu), yanavkuru, yeryanığı.

İsnat Grubu (Birinci Kelimesi Teklik 1. Kişi İyelik Ekli): ayağıym yağlı.

Yönelme Grubu: yüzüne güller (yüzünüze güller, yüzünüze gülsuyu).

Bulunma Grubu: -

Ayrılma Grubu: babadan galih (kalık), başdanbaş, başdan sâma, baştanbaş, baştankara (baştankaraya, baştansâma), bizden yeğinner (bizden yinliler), boktan terazi (boktan kinet, boktan künet).

SONUÇ

Derleme Sözlüğü'nde toplam 322 olan kalıplaşmış kısaltma grupları örnekleri, şekil yönünden isnat, yönelme, bulunma ve ayrılma gruplarından oluşmaktadır.

Bu gruplar içinde yapısı itibarıyla birleşik kelime yapımına ya da deyimleşmeye en uygun olan yapıların, 1. ögesinde iyelik eki bulunan isnat grubunun olduğu görülmektedir. Bu tür örnekler sayıca diğerlerinden çok fazladır.

İsnat grubu (1. kelimesi iyelik ekli) örnekleri: 254.

İsnat grubu (1. kelimesi iyelik eksiz) örnekleri: 22.

İsnat grubu (1. kelimesi teklik birinci kişi iyelik ekli) örnekleri: 2.

Yönelme grubu örnekleri: 18.

Bulunma grubu örnekleri: 3.

Ayrılma grubu örnekleri: 23.

Toplam: 322.

İsnat grubuyla, bu grubun nitelendirdiği nesne arasında ilginin sağlanması, bu grubun iyelikli şeklinin daha çok kullanılmasına neden olmuştur. Bu özelliği ile isnat grubu, birleşik kelime haline daha kolay gelmiş ve kalıplaşarak yeni isimler ortaya çıkarmıştır.

Derleme Sözlüğü'nde kalıplaşmış yükleme, vasıta ve eşitlik gruplarına örnek yoktur. Yazının başında da değinildiği gibi yükleme grubunun ikinci ögesinden sonra bir yardımcı fiile ihtiyaç duyulması, grubun kaynağının birleşik fiiller olduğunu göstermektedir. Yardımcı fiil kullanmadan kurulan yükleme grubu, diğer kelime gruplarından ayrı bir yapıya sahiptir. Vasıta ve eşitlik gruplarının kullanımları zaten çok sınırlı olduğu için, bu grupların da sözlükte kalıplaşmış örnekleri yoktur.

Anlam özellikleri yönünden bakıldığında bu yapılar; insan durumları, hayvan, bitki, nesne ve olgular için kullanılmıştır. *İnsan durumları için* insanların çeşitli fiziksel ya da psikolojik özellikleri ya da durum tespitleri temel alınmış; *hayvan için* hayvan adlandırmaları ya da hayvanların çeşitli özellikleri; *bitki için* bitki adlandırmaları ya da bitkilerin çeşitli özellikleri; *nesne için* hastalık, yemek, eşya, motif ve renk adlandırmaları; *olgu için* çeşitli oluşumların adlandırmaları ya da anlatımları temel alınmıştır.

En fazla insan durumlarının ifadesinde bu yapılardan yararlanılmıştır. Bu grupta, şekil-olarak yukarıda ifade edilen her kısaltma grubuna örnek vardır. Birinci kelimesi teklik birinci kişi iyelik ekli yapılar; hayvan, bitki, nesne için

kullanılmamıştır. Yönelme grubuna hayvan için; bulunma grubuna hayvan, nesne ve olgu için örnek yoktur.

Birinci kelimesi iyelik ekli isnat grubu, her özelliğin ifadesinde de kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKTAN, Bilâl (2009), *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*, Ankara, Gazi Kitabevi.
- ERGİN, Muharrem (2000), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul, Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım.
- KARAAĞAÇ, Günay (2009), *Türkçenin Söz Dizimi*, İstanbul, Kesit Yayınları.
- KARAHAN, Leylâ (2004), *Türkçede Söz Dizimi*, Genişletilmiş 7. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları.
- TÜRK DİL KURUMU (1993), *Derleme Sözlüğü*, XII Cilt, 2. Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.